

N.A. Ursu, o viață în slujba filologiei române

Eugenia DIMA*

Key-words: *N.A. Ursu, scholar, contributions, Romanian literary language, modernisation*

La 3 august 2016 ar fi împlinit 90 de ani. O vârstă frumoasă și o viață frumoasă, deși nu ușoară. Dar s-a grăbit. S-a grăbit să ajungă într-o lume, poate, mai bună, unde avea cu ce să dea seamă. Era mulțumit că a finalizat proiectele de bază și că a lăsat culturii române o moștenire prețioasă. Privea sfârșitul cu o resemnare înțeleaptă. Și totuși... Parcă ar mai fi fost niște lucruri neclare, niște texte anonime care aveau nevoie de paternitate, niște surse încă necunoscute din care și-au extras cărturarii români idei, cuvinte noi.

Lucrarea monumentală despre neologismele limbii române a fost alcătuită împreună cu distinsa tovarășă de viață, Despina Ursu, alături de care a fost până la sfârșit. Cei din jur îi considerau un model de moralitate, de atașament și grijă afectuoasă, civilitate și dedicare către cercetare, rezultatul acestei colaborări fiind lucrări importante pentru lingvistica românească. Domnul Ursu era pentru Doamna Despina cavalerul în armură care a protejat-o, a apărat-o, când era în primejdie deoarece „organele” unei orânduiri inumane voiau să o distrugă. Era vinovată! Era fiica unui militar de carieră care a ajutat cu provizii rezistența anticomunistă. Dar și Profesorul a suferit consecințele regimului totalitarist, care nu tolera nealiniții, pe cei lipsiți de vigilență proletară, soțul incriminatei explicându-le că, atunci când a cerut mâna frumoasei studente, nu i-a cerut și dosarul de cadre. A fost înlăturat de la catedra universitară în detrimentul miilor de studenți pe care i-ar fi putut îndruma, dar, spre profitul cercetării, în institut a avut condiții prielnice și liniștea necesară pentru a efectua studii de amploare. Profesorul era rezervat în societate, printre persoane mai puțin cunoscute, evitând contactul cu vulgaritatea, cu grosolănia sau impostura, dar, într-un cadru restrâns, printre apropiați, devenea un hâtru din familia Humuleșteanului. Știa să fie un sfetnic neprețuit în momente grele, dând sugestii cu delicatețe, căldură, înțelegere.

A avut cunoștințe vaste despre fiecare epocă de care s-a ocupat, cunoștințe enciclopedice, numite astăzi, cu oarecare emfază, interdisciplinare. Acestea i-au permis ca să observe care sunt lipsurile și unde se poate aduce o contribuție reală printr-o cercetare temeinică. Nu a mers pe cărări bătute, ci a căutat tocmai acele

* Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, România.

drumuri spinoase care duc la aflarea adevărului, în filologie însemnând descoperirea autorilor unor texte, a interpolărilor, a intervențiilor copiștilor, a textelor originale sau vehiculare sau stabilirea influențelor exercitate, aprofundarea analizei textologice.

În ultimii ani a adunat mai multe articole de filologie, risipite prin diverse reviste de lingvistică sau de istorie literară, mai greu accesibile, sau a adăugat noi contribuții, grupându-le cronologic în patru volume care acoperă o plajă de aproape trei veacuri și se constituie într-o pledoarie pentru importanța cercetării filologice. Au rămas însă destule studii care s-ar cuveni incluse între scoarțele unor noi volume, într-un număr satisfăcător de exemplare. Primele patru volume de studii publicate, din motive economice, într-un tiraj „discret”, sunt căutate cu aviditate de cercetătorii cu experiență sau de tinerii care încearcă să bată la porțile filologiei române. S-a ocupat de mari personalități, dar și de scriitori minori a căror cunoaștere era necesară pentru alcătuirea peisajului mișcării artistice.

La început a fost... Dosoftei. Acestuia i-a dedicat mai multe cercetări efectuate cu acribie: i-a parcurs opera cunoscută, l-a editat în lucrări de referință, i-a atribuit texte care aveau autor anonim, i-a stabilit rolul în viața eclesiastică. Un important omagiu adus mitropolitului cărturar a fost volumul de documente (inedite) mai ales despre viața zbuciumată și nefericită din ultima parte a existenței acestuia, lucrare ce a contribuit la sanctificarea înaltului prelat. Chiar dacă textele acestuia au fost precedate de o excelentă ediție a operei lui Gh. Asachi, în două volume, și de alte scrieri importante, Dosoftei rămâne pentru distinsul filolog un Violon d'Ingres. Reacțiile inițiale în filologia română în legătură cu ms. 45-Cluj, traducere a Spătarului Nicolae (Milescu), cu participarea lui Dosoftei la revizia textului, care a fost pus la dispoziția celor care doreau editarea Bibliei în limba română, tipărită la 1688, au fost până la urmă atenuate, soluțiile acceptate devenind lucruri comune.

Un alt favorit al Profesorului a fost Spătarul Nicolae (Milescu), de ale cărui scrieri s-a ocupat sub aspect lingvistic și stilistic și căruia i-a atribuit unele texte anonime, creionând profilul unui cărturar erudit din epoca veche a culturii române. În legătură cu paternitatea unor scrieri, paternitate considerată demonstrată, a surprins, a provocat discuții, care au căpătat un caracter polemic, deoarece a venit cu noi puncte de vedere susținute cu argumente lingvistice, filologice, istorice. Nu s-a raliat protocronismului și a adus motivații concludente pentru aserțiunea că *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie* nu îi aparțin domnitorului muntean și că probabil este vorba despre o scriere pseudoepigrafă alcătuită pe linia tradiției imperiale europene, în care, pentru a crea o reprezentare legendară unui potentat, datele reale se îmbină cu altele, imaginare. Lucrarea va fi fost alcătuită de un călugăr învățat, la comanda, din rațiuni politice, a boierilor Craiovești.

La fel de provocatoare au fost și studiile în care și-a expus opinia că Simion Dascălul este autorul *Letopiseșului Țării Modovei de la Aron Vodă*, că acesta a folosit printre izvoare și cronică lui Grigore Ureche (pierdută ulterior), pe care a citat-o, și că *Istoria Țării Rumânești* îi aparține mitropolitului Teodosie Veștemeanul, și nu Stolnicului Constantin Cantacuzino. Acestea s-au impus și vor rămâne modele de demonstrație filologică, făcută cu o analiză atentă și înțelegere a textului, cu fină intuiție, cultură lingvistică și istorică.

Urcând în timp și parcurgând textele laice din secolul al XVIII-lea pentru studierea modernizării limbii române, a constatat numeroase lacune în cunoașterea acestora, care sporeau astfel imaginea statornicită a unei epoci întunecate. De aceea a continuat și a reușit să corijeze unele erori și a stabilit paternitatea mai multor texte care au fost astfel atribuite lui Nicolae Costin, Alexandru Amiras, Enache Cogălniceanu, a unor cronici și povestiri istorice în versuri, a primei piese românești de teatru...

Nu s-a știut de existența unei mișcări culturale organizate, instituționalizate în Moldova și Țara Românească, spre deosebire de Transilvania, unde tinerii capabili erau trimiși la studii în principalele capitale europene, ca urmare a programului iluminist promovat în Imperiul Habsburgic. Însă, recent, filologul ieșean a dat la iveală funcționarea unor școli de traducători români la mănăstirile Dragomirna, Secu și Neamț, apărute ca urmare a acțiunii curentului paisian și prin strădania unor clerici învățați din aceste școli; ei au beneficiat de riguroase și documentate prezentări bio-bibliografice: ieromonahii Macarie, Ilarion, Isaac, ierodiaconii Ștefan, Gherontie, Grigorie ș.a. Altor cărțurari care aparțineau mediului eclesiastic și au desfășurat o activitate culturală deosebită, precum logofătul Toma Dimitriu, de la Mitropolia din Iași, ieromonahul Cozma Vlahul, arhimandritul Vartolomei Mazereanu, li s-a pus în evidență contribuția prin studii ample.

Confuzia prelungită până de curând în istoria literară ca urmare a existenței, aproximativ în aceeași perioadă, în Moldova, a unor clerici cu numele monahic Gherasim, confuzie produsă ca urmare a unor cercetări parțiale sau incomplete, a fost înlăturată, concluzia fiind că episcopul Gherasim Clipa nu a desfășurat o activitate de traducere; arhimandritului Gherasim de la Mitropolia din Iași îi pot fi atribuite traduceri precum *Taina francmasonilor*, *Istorie craiului Sfeziei Carol XII*, *Viața domnului Heruvim de la Ronda*, *Critil și Andronius*, iar ierodiaconului Gherasim Putneanu de la episcopia Romanului, *Gheografiei noao*, *Întâmplările lui Telemahos*, *Haractirurile lui Epictit*, *Cugetările lui Oxenstiern*.

Cercetările de istorie literară și filologie au continuat până la Mihai Eminescu, fiecare articol sau notă reprezentând o reală „contribuție”, așa cum inspirat și-a intitulat gruparea acestora în cele patru volume, întru folosul urmașilor. Cei mai mulți cercetători au cunoscut sentimentul neîmplinirii, al neputinței atunci când s-au ocupat de perioada veche și premodernă sau de anume personalități aparținând spațiului cultural românesc, constatând că nu dispun de informațiile necesare pentru realizarea unei imagini corecte, complete, prin urmare, fiecare contribuție fiind importantă pentru istoria culturală română.

În legătură cu atitudinea față de propria activitate sau de preocupările, aprecierile altor specialiști se poate vorbi de onestitate. A recunoscut unele greșeli și le-a corectat ca urmare a aprofundării studiului, a recunoscut reușita altor cercetători care au propus o soluție mai bună decât cea formulată de Domnia Sa anterior, s-a bucurat când alt cercetător a elucidat un subiect nerezolvat sau neclar.

Pentru cineva la început de drum în cercetare manifesta înțelegere, răbdare, dar și exigență, oferea îndrumări cu competență, discreție și mărinimie care încurajau. Prin generozitatea față de ceilalți, prin exemplul personal și prin lucrările publicate a pus la dispoziția celorlalți o bună metodă de cercetare, un model de rigoare, probitate, seriozitate, dar și fler, spirit critic și prudență, chiar fantezie, toate

necesare pentru o perioadă în care necunoscutele se îmbină cu incertitudinile sau chiar cu falsurile.

Dacă cineva ar vrea să-i conteste valoarea, ar trebui să facă un exercițiu simplu: să încerce alcătuirea unei sinteze de lingvistică sau literatură română, de istorie culturală fără a ține seama de lucrările Domniei Sale. Rezultatul este previzibil.

Modest, nu a știut să pretindă, dar nici societatea nu l-a omagiat decât târziu, chiar prea târziu. A primit medalia „Crucea Patriarhală”, dar pe ultimul drum nu l-a condus un sobor de preoți, a primit Ordinul prezidențial „Meritul Cultural în Grad de Cavaler”, dar nu i s-au făcut onoruri militare. Poate, plecând, a privit către ceea ce lăsa în urmă, cu înțelepciune și îngăduință, și va fi spus: *Exegi monumentum...*

N.A. Ursu, a Lifetime of Service to the Romanian Philology

The paper is intended by its author as a presentation of N.A. Ursu, the distinguished philologist who has recently left us. His activity was focused on two main directions: the history of the Romanian literary language, with a particular attention to its modernisation period (the penetration and adaptation of loanwords), and the history of the Romanian old and pre-modern literature, where he used a rigorous philological investigation method to convey important contributions to the solution of unknown or debatable aspects. He was characterized by professionalism, erudition, honesty and generosity towards collaborators and young researchers; all these place him among the forerunners of the Romanian culture.